

po geografskem kriteriju na različne kontinente – od obeh Amerik do Evrope in na novo nastalih držav bivše Jugoslavije. Zbornik naj bi predstavljal zgoščeno in pregledno sliko slovenskega izseljenstva skozi različne perspektive proučevanja. Hkrati naj bi njegov izid tudi na simboličen način obeležil 50-letno prisotnost Slovenske izseljenske matice v našem prostoru, ki je od ustanovitve po svojih močeh poskušala pomagati slovenskim izseljencem. Nekaterim bolj – drugim manj. Odvisno od časa in države.

Dean Ceglar

Marija Jurić Pahor, Narod, identiteta, spol, ZTT EST, Trst 2000, 411 str.

Delo *Narod, identiteta, spol* (2000) avtorice dr. Marije Jurić Pahor vsebinsko lahko razdelimo v tri večje tematske sklope: na uvodna razmišljanja (9-20), drugi, bolj zgodovinsko - teoretično obarvan del (22-195), in tretji, ki temelji na opravljenem terenskem delu, metodoloških premisah in analitično teoretskih interpretacijah rezultatov raziskave (198-377).

Uvodni del bralcu razgrne osnovna izhodišča in teoretska napajališča, ki so podmena avtoričinih analiz nacionalne identitete, pri čemer je v ospredju spolni vidik in, seveda, razlike med spoloma v nacionalnem diskurzu. Avtorica izhaja iz dejstva, da so pojmi etnija, narod, nacija, (post)nacionalna država in identiteta, ki so medsebojno povezani, neštetokrat definirani na tako različne načine, da lahko rečemo, da pravzaprav niso definirani. »Malo je vprašanj v človeški družbi, ki bi se postavljala tako vztrajno, nanje pa bi znanstveniki in raziskovalci odgovarjali na toliko različnih, včasih celo nenavadnih in paradoksalnih načinov« (9). V iskanju odgovorov sledimo razmišljanjem o nacionalni državi pri različnih avtorjih: npr. Mlinar, McNelly, Mastnak. Poleg same opredelitve osnovnega pojma najdemo med drugim tudi polemiziranje vprašanja o preživetju nacionalne identitete in o različnih strategijah, ki le-tega zagotavljajo. Avtorica pravi, da se te strategije na eni strani kažejo v projektih multikulturnega državljanstva, ki se mu kot popolna skrajnost zoperstavljajo zagovori nacionalne kohezije, strnjenosti, ekskluzivnosti ali celo narodnega preporoda (10). Z računalniško spletno tehnologijo in tako imenovanimi virtualnimi realnostmi informacijske družbe naj bi prišlo celo do realizacije »nacionalne skupnostne volje« tudi tam, kjer klasične državne meje nimajo več pomena, kot so ga imele (10,13).

Razprave o nacionalnosti nas pripeljejo do nacionalizmov in avtorica se dotakne slovenstva po konstituiranju samostojne države. Zanimive so predvsem polemike o odnosu do »transnacionalne Evrope« in posredno prek tega o stereotipizaciji odnosa v smislu glorifikacije in zavezanosti zahodu in negativne stigmatizacije Vzhoda in Balkana. Stereotipizacija seveda ni vezana na predstave o teritorialnih razmejevanjih in

razhajanjih, pač pa o kulturnih. Kulturna tipizacija je skladna s t. i. hierarhičnim konceptom kulture Morganovskega tipa, ko imamo opravka s prepričanji, da se po izvorni kulturi ljudje delimo na zelo razvite (civilizacije, civiliziranost) in na barbare, nerazvite, manj kulturne, nacivilizirane (11,12). Nastajanje, predvsem pa širjenje EU je sproduciralo nove politične razmere, ki pogojujejo ravnanja držav, kandidatki za pridružitve. Z redefinicijo meja se spreminja značaj 'klasične' nacionalne države in nacionalnih manjšin, ki v določenih okoliščinah lahko (pravno-politično) izginejo. Klasična nacionalna država in odnos do nacionalnosti koreninita v francoski revoluciji oz. francoski državi, kot prvi nacionalni državi (15-20). Avtorica nadaljuje: »Odločilna ideološka razsežnost, ki je prišla pri teh 'preporodnih' projektih močno do veljave, je negativno vrednotenje spola (sex) in spolnosti. Postala je tisto področje, na katerem so pričeli narodi ter nacionalne države najbolj represivno bdeti nad človekom – ali natančneje: na katerem se človek konstituira v svojem odnosu »za« narod ali »za« državo.« (19).

V teoretskih razpravah o nacionalnosti in spolu v sinhroni in diahroni perspektivi, ki sledijo, avtorica izhaja iz prepričanja, da se na področju etničnih in nacionalnih študij vse preveč zanemarja osrednji pomen spolne (prebivalstvene) politike ter reproduktivne vloge žensk (23) – zato ta vidik postavlja v ospredje in ga skuša kar se da široko in poglobljeno osvetliti in analizirati. Svoje stališče utemelji s tem, da bralcu razgrne javno obravnavanje skrbi za nataliteto v zgodovinski perspektivi in pokaže na prelom, ko le-ta preskoči iz 'posameznikove sfere' v sfero 'državljske skrbi' – tako v smislu skrbi države za nataliteto, kot v smislu konstituiranja posameznikove zaveze, da skrbi za to državo in njeno nataliteto. Hkrati pride do povezave države in nacije, ki temelji na boju za en nacionalni jezik, en nacionalni vzgojni sistem, eno nacionalno ideologijo, eno nacionalno kulturo in pozneje na uresničenju teh idej in centralizaciji in intenzivni homogenizaciji vseh naštetih vidikov (22). Za večjo učinkovitost pa pride do izvajanja spolne/telesne politike, v središču katere je stal 'sex par excellence', ko je spolnost (sex) dopustna le še kot reprodukcijsko sredstvo, ki naj bi omogočilo silen 'narodni vzpon'. »Prebivalstvo kot masa – to je konkretno kot 'obrambna delovna sila' – je pridobila status vira moči v notranje- in meddržavniškem napetostnem sistemu; 'produkcija ljudi' je postala v absolutistični administraciji 'predpogoj nacionalnega bogastva'. Ali povedano z drugimi besedami: množice ljudi so postale potrebne kot vojaki oziroma kot garant militaristične moči. Kot delavci (na ogromnih posestvih cerkve in aristokracije ter v nenasitnih rudnikih in tovarnah) in naseljenci. In to analogno računici, da več ljudi prinese tudi več bogastva in večjo obrambno moč.« (23-24).

Strategija in odnos do natalitete v smislu želje po večanju (glede na poreklo zelenega) prebivalstva se ne spremenita niti po t.i. eksploziji prebivalstva v Evropi. Eksplozija prebivalstva v Evropi je sovpadala z:

- Invazijo evropskih prebivalcev v svet in evropeizacijo sveta (v 19. stoletju je 100 milijonov Evropejcev zapustilo izvirne države (24)).
- Skrajno puritansko moralno. Nezvestoba, nezakonsko spolno življenje in trajno skupno življenje brez sklenitve zakona so bili prepovedani. Kršitelje so doletele sankcije,

prav tako kot nezakonske otroke, za katere so bile posledice najtežje. Prav tako je smrtna kazen doletela t.i. detomorilke. Vsekakor pa so bile ženske kršiteljice podvržene hujšim pritiskom kot moški (24-26).

- Eksplozija prebivalstva je v tesni povezavi s preganjanji čarovnic, ki se začne koncem srednjega veka. »Gunnar Heinsohn in Otto Steiger (1993) navajata, da je bila iztrebljevalska gonja proti modrim ženskam osredotočena na babice, ki so jih izrecno in vedno znova identificirali kot prave čarovnice. Hkrati poudarjata, da babice v srednjem veku niso delovale samo kot porodničarke, temveč tudi kot cenjene strokovnjakinje za nadzorovanje rojstev. To pa je bilo treba preprečiti.«(28). Tako je prišlo do pobojev žensk-čarovnic v imenu priseganja na interes države (28). Skupaj z baticam (modrim ženskam) sta zgoreli vednost o kontracepciji in rojevanju, a tudi kultura rojstva. Slednje vključuje poleg znanja o zaščiti in rojstvu tudi mitološke in obredne šege in navade, ki so jih z nastankom moderne države prav tako neusmiljeno preganjali kot babice (29). Babiška praksa je postopno drsela v sfero državne pristojnosti, kjer se je konstituiral babiški poklic v službi države (31). Monopol nad porodništvom so postopoma prevzeli moški. Babice so se »iz modrih žensk prelevile v 'kvazi babice ali zakotne babice', 'splavuše', 'mazačke', 'šušmarke' in podobno« (33). Ti procesi so bili znani tudi na Slovenskem (34-38).

S puritansko moralno in preganjanjem batic spovpada tudi preganjanje (moške in ženske) onanije, ki je potekalo na ravni uradnega (državnega) boja in ukrepov proti njej (38-43). Poglavlje se izteče v opis klitoridektomije in ooforektomije, ki ju avtorica ovrednoti kot »neke vrste žensko kastracijo, saj sta pomenila domestifikacijo žensk in odvzem ženske (spolne, erotične in siceršnje) vitalnosti. Prvi se je dobro ujemal z ideologijo 'krepostnega' (deseksualiziranega) materinstva, ki jo imamo Slovenci za eno najvitalnejših vprašanj nacionalnih politik, kajti: sveta in najvzvišenejša naloga ženske je materinstvo. Blagor ženski, ki ga je deležna in svojo nalogo izpolnjuje požrtvovalno, kot ji veva vest in znanost. Njen delež bo neizmerna ljubezen otrok in hvaležnost naroda.«(42). Drugi poseg v telo se ujema z evgeničnim diskurzom. »Znano je, da se le-ta ni ukvarjal in se ne ukvarja toliko z velikostjo države oziroma nacije, temveč zlasti z njuno 'kvaliteto'. Najbolj brutalno, a tudi najbolj intencionalno so ga prakticirali nacisti. Ne le, da so silili nekatere ženske, naj imajo otroke (program Lebensborn), ampak so silili druge, naj jih nimajo. Ali kakor je dejal Hitler v svoji knjigi 'Mein Kampf': »Boj moških daje ženskam pravico ali priložnost, da se plodijo samo najbolj zdrave.« Sicer pa velja poudariti, da evgenične konstrukcije nacionalne reprodukcije obsegajo še precej drugega razen fizičnega in psihičnega 'zdravja': obsegajo pojem 'nacionalnega porekla', ki ne dopušča 'mešanja' z drugimi, domnevo 'manjvrednimi' ter biologizacijo kulturnih razlik: drugi nas lahko 'preplavijo', nam odvzamejo 'našo nravo'.« (43). Dodajmo temu, da opisane evgenične konstrukte pogosto razpoznamo tudi pri raziskovanju o odnosih večinskega prebivalstva do priseljencev (npr. do Slovencev po svetu) in tudi v priseljenkem kontekstu v Sloveniji v odnosu do priseljencev v Slovenijo.

Opisane predsodke dodatno uspešno podpira in utrjuje »strahopodoba o izumrtju naroda« (43-49). Od 18. stoletja naprej pride do situacije, ko naj bi matere »odslej

odgovarjale ne le za prihodnost svojih otrok, temveč tudi za prihodnost naroda, človeštva nasploh. Najhujši zločin, ki ga pri tem lahko storijo, pa je, da delujejo proti svoji 'naravni' materinski vlogi, kamor so prištevati tudi umor otroka, ki izrecno vključuje tudi splav in zaščito.« (45). Strahopodoba o izumrtju naroda je nam Slovencem še dandanes dobro znana. »Politika o porastu prebivalstva (je) pojav, ki je skupen vsem nacionalizmom – od državnih oziroma državno vodenih vse tja do državotvornih in narodnostnih. Le institucija, ki si prilašča pravico, usmerjati spolnost in jo kontrolirati, se menja odvisno od dobe in kraja (države, naroda – nacije, teritorija, na katerem prebiva narodnostna skupnost).« (49).

Čas nastajanja nacionalne države je tudi čas sistematičnega uvajanja naravoslovne paradigme ter matematičnega analitičnega pristopa do sveta (50-55). Postopno se utrjuje stereotip, ki ima v filozofski tradiciji že stare korenine: ženska = narava = čustvo in moški = duh = ratio. Izpeljane diade še danes prežemajo močno prevladujoče stereotipne predstave o razlikah med spoloma in so bile latentne tudi filozofiji obdobja, ko so se postavljali temelji nacionalne države. Odnosu do spolnih razlik je podoben odnos do človekove telesne, fizične narave, se pravi odnos do lastnega telesa (56-62). Na to obdobje se veže tudi »moško rojstvo časa«¹ (69-195), ki pomembno (vse do danes) zaznamuje (moški) karakter nacionalne države. »Odtod tudi domneva, da temelji le-ta na očetni, falogocentrično opredeljeni ethnii (nikakor pa ne na matični oziroma gynaikocentrični) ter na starih, obujenih 'mitsko-simbolnih kompleksih', ki navezujejo prav nanjo. V tej luči je (prvobitna) etnija (...) družba sorodstveno povezanih moških (ki uporabljajo moč in nasilje – zlasti nad ženskam – da se kot taki lahko uveljavijo).« (74).

Če strnemo vsebino prvega dela, lahko rečemo, da je avtorica vzela pod drobnogled nacionalnost skozi spolni vidik. Pri tem se navezuje na spoznanja Gunnarja Heinsohna in Otta Steigerja in njuno tezo, da je bilo uničenje modrih žensk, bistven pogoj za silovit, imperialno zasnovan narodni vzpon, ki je potekal vzporedno z uveljavljanjem duha kapitalizma. Sledi proučevanje razvoja in strukture pred-patriarhalnih in patriarhalnih 'preporodnih obredov', »ki temeljijo na viziji o totalni 'moški' oziroma 'bratski' skupnosti in vsebujejo poudarjen moment ne le nasilja nasploh, temveč prav vojaškega nasilja. Ugotovitev je tem bolj pomembna, če upoštevamo, da temelji na tem nasilju prav nacionalna država ali še določneje 'tipus centralizirane, birokratizirane in militarizirane enotne države'.« (19). Sledi poglavje na temo 'natio in patria'. »Natio se je v zgodovini vse bolj približala pojmu patria in se z njim naposled tudi 'spojila' v enačbo natio=patria. Številni družboslovci so skušali in skušajo potegniti ostro ločnico med nacionalizmom in patriotizmom, ki pa ni utemejena, saj v bistvu oba predstavljata 'eno in isto'. Vsekakor pa lahko rečemo, da sta bila odločilna sprožilca pojava, ki sem ga z Valentinom Vodnikom strnila v naslov 'Ilirija oživljena',« pravi avtorica (str. 19).

¹ »Moško rojstvo časa' ali '(narodni) preporod' se od leta 1789 naprej v veliki meri zgošča v kolektivno ednino tipa: vse na tem svetu je revolucija, vse na tem svetu je nacija. (Od tod tudi formula 'nacija je ena in nedeljiva'). In zdelo se je, da zbirata revolucija in nacija v sebi potek vseh posameznih revolucij in nacij. V tem smislu sta revolucija in nacija postali metahistorični pojem, le da se je povsem odmaknil od svojega izvora v naravnem. Lahko bi govorili celo o re – evoluciji.« (75).

V zadnjem delu se avtorica ukvarja z identiteto koroških in tržaških Slovenk in Slovencev v povezavi s spoznanji terenskega dela.² Opredelitvi osnovnih kategorij identiteta in etno - nacionalna identiteta (198-227) sledi predstavitev predmeta raziskovanja z metodološkimi utemeljitvami (228-234). Temu sledi analiza vsebine intervjujev, ki nas pelje od poglavja »Poiesis čutov in 'nacionalni kompleks' in interpretacije odgovorov na vprašanje »Kaj mi pomeni biti Slovenec/Slovenka?« (241-266) do analize »Etno-nacionalnih stališč« s posebno izpostavljenim »Ekskurzom : Asimilacija ali 'strah pred izginotjem'.« (267-283). Iz odgovorov na vprašanja o doživljanju slovenske (etno)nacioanalne identitete je avtorica izoblikovala deset 'tipskih' stališč (268-273): slovenska identiteta je 1. prirojena in je del človekove narave, 2. je 'zven predjezika', 3. je dvojna, trojna, večvrstna, dvoplastna, mnogoplastna, 4. je nevtralna, je 'načelo realnosti', 5. je enovita, skladna, 'čisto' homogena, 6. je 'naobičajna raznolikost', 7. je utesnjujoča, zavirajoča, 8. je notranja konfrontacija, 9. je moralna vrednota in 10. je želja po preseganju rigidnih meja, po dialogu, po 'civilizaciji diference'. Etno-nacionalna stališča so pomebni dejavniki pri oblikovanju skupinskih norm, skupinskih prepričanj, predvsem pa pri vzpostavljanju obramb ali obrambnih drž. Avtorica je z navezovanjem na T. Leithäserja in W.R.Biona njune kolektivne obrambe modificirala »in to zlasti glede na spolnospecifični vidik, ki je v socialnopsiholoških in psihoanalitičnih teorijah žal še vse preveč neupoštevano.« (285). Tako spoznamo štiri tipe obrambe: simetrično, eksternalizirajočo, komplementarno in internalizirajočo (285-290). Delo se izteče z zgodovinsko kontekstualno interpretacijo odgovorov o odnosu do držav Italije, Avstrije in Slovenije (Jugoslavije) (366-377).

Delo v celoti bralcu posreduje pretanjen vpogled v izbrano problematiko, ki jo avtorica osvetli s številnih vidikov v diahroni in sinhroni perspektivi. Prav gotovo pa zadnji del predstavlja njegovo največjo prodornost in dragocenost. Tu so zbrane številne izvirne osvetlitve problemov, ki jih avtorica predstavi na sebi specifičen, prodoren in pronicljiv način. In nenazadnje se avtorica ne izmika jasni, ostri in argumentirani kritiki ustaljenih prepričanj ali teoretskih dognanj, če se ji to kaže kot nujno potrebno.

Marina Lukšič Hacin

² »Študija temelji na različnih (znanstvenih, literarnih, avtobiografskih...) virih, med katere spadajo tudi 'odprti intervjuji' (20 na Koroškem in 20 na Tržaškem). Tematiki pa se približujem s pomočjo 'globinske hermenevtike' (Alfred Lorenzer), metode, ki mi je omogočala razumevanje ne le zavestnih, temveč tudi nazavednih dimenzij besedil in razgovorov.« (str. 19)